

Received: 28 February 2020

Revised: 28 April 2020

Accepted: 7 May 2020

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์

DATA COLLECTION FOR QUALITATIVE RESEARCH IN DRAMATIC ART AND MUSIC

ณัฐนิรันตร์ ปอศิริ¹ และสุขสันติ แวงวรรณ²
Nutnirun Porsiri¹ and Suksanti Wangwan²

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ โดยผู้เขียนได้ศึกษางานวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ด้วยวิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) หลังจากนั้นจึงนำมาเรียบเรียงเพื่อนำเสนอพื้นฐานความรู้การวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ แบบแผนการวิจัย เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล พร้อมยกตัวอย่างการเลือกใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยทำวิจัยวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ เพื่อให้ให้นักศึกษานักวิชาการ และผู้ที่มีความสนใจทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ ใช้เป็นแนวทางในการเริ่มต้นการทำวิจัยได้อย่างถูกต้องตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีความเป็นสากล สามารถนำไปใช้ได้จริง และสอดคล้องกับบริบททางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์ความรู้ทางด้านนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ต่อไป

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงคุณภาพ; ดนตรีคีตศิลป์; นาฏศิลป์; ระเบียบวิธีวิจัย; การเก็บรวบรวมข้อมูล

¹ วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Angthong College of Dramatic Arts, Bunditpatanasilpa Institute

² วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Angthong College of Dramatic Arts, Bunditpatanasilpa Institute

Abstract

The objective of this study is to introduce the qualitative data collection methods for conducting research in the field of dramatic art and music. The researcher collects data from several studies about dramatic art and music and uses content analysis technique in order to present the basic knowledge of how to conduct qualitative research in dramatic art and music. The collected data also includes examples of qualitative research as a guideline for conducting a dramatic art and music study. This basic knowledge of qualitative research includes research designs, data collection methods. The findings can be applied as a source of references and a guideline for students and scholars who are interested in conducting a qualitative study related to the dramatic arts and music. Additionally, these references and guidelines can enhance research skills, particularly qualitative research about dramatic art and music, of both students and academics to meet with the international standard and the practicality as well as to strengthen the knowledge of dramatic art and music in future.

Keywords: Qualitative research; Research methodology; Dramatics art; Musical art; Data collection

1. ความนำ

“การวิจัย” เป็นวิธีการค้นหาความรู้ความจริงด้วยวิธีการที่เป็นระบบ นำเชื่อถือ มีเหตุและผล มีความเป็นปรนัย การค้นหาความรู้ความจริงด้วยการวิจัย เป็นรากฐานสำคัญในการเสริมสร้างองค์ความรู้ของแต่ละศาสตร์ แต่ละสาขา จุดมุ่งหมายของการทำวิจัย คือ การอธิบาย การบรรยาย การทำนาย และควบคุมปรากฏการณ์ต่าง ๆ โดยการดำเนินการวิจัยในแต่ละสาขามีเนื้อหาและรายละเอียดในการดำเนินงานที่แตกต่างกันออกไป แต่มี “ระเบียบวิธีวิจัย” (Methodology) ร่วมกันหรือมีรูปแบบการดำเนินการวิจัยที่คล้ายกัน ระเบียบวิธีวิจัยที่กล่าวถึงนี้ เป็นรูปแบบหรือวิธีการดำเนินการวิจัยที่เป็นระบบและมีรูปแบบเฉพาะในแต่ละระเบียบวิธีวิจัย ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นหลายประเภท ขึ้นอยู่กับบริบทที่นำมาจำแนกระเบียบวิธีวิจัยนั้น หนึ่งในระเบียบวิธีวิจัยที่เป็นที่รู้จักและนิยมใช้อย่างแพร่หลายในปัจจุบัน คือ “ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ” (Qualitative Research Methodology) ซึ่งเป็นวิธีการดำเนินการวิจัยที่มุ่งเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นการบรรยายหรือพรรณนาเป็นความเรียงเกี่ยวกับบุคคล กลุ่มคน เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์หนึ่ง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องนั้นอย่างลึกซึ้ง เฉพาะเจาะจง ซึ่งระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพนี้ มักพบเจอได้ทั่วไปในทุกศาสตร์ทุกสาขา รวมไปถึงสาขาทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์

นาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ คือ ศิลปะการแสดงซึ่งประกอบด้วยการฟ้อนรำที่ประกอบด้วยระบำรำ ฟ้อน เป็นกระบวนการที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันเป็นเรื่องราว หรือเป็นการแสดงที่แบ่งเป็นชุดเป็นตอนตามแต่โอกาส สามารถปรับปรุงให้มีความงดงามหรืออาจคิดสร้างสรรค์ใหม่ก็ได้ ซึ่งนาฏศิลป์มิได้หมายถึงระบำรำเพียงอย่างเดียว ยังมีดนตรีร่วมอยู่ด้วย (เฉลิมชัย ภิมมย์รักษ์, 2562, น. 1) เมื่อมีระบำรำรำ จึงมักมีการเล่นดนตรีประกอบการร้อง (คีตศิลป์) ไปพร้อมกันเสมอ นาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ของไทยมีความเป็นมาและได้รับสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นอย่างยาวนาน มีเอกลักษณ์เฉพาะของความเป็นไทย อาจมีความแตกต่างกันของท่วงท่า ลีลา ดนตรี ตามแต่ละท้องถิ่น แต่ละภูมิภาค การศึกษาทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ จึงเป็นการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับการแสดงของบุคคล กลุ่มคน หรือปรากฏการณ์ในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีรายละเอียด แนวคิด ความเชื่อ ลักษณะของบุคคล วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่น เข้ามามีอิทธิพลต่อนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ในแต่ละพื้นที่นั้น ๆ

ดังนั้น จะเห็นว่าการศึกษารายละเอียด แนวคิด ความเชื่อ ลักษณะของบุคคล วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่น ในมุมทางด้านนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ จำเป็นต้องอาศัยการดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยเหตุผลที่กล่าวไปข้างต้น ซึ่งในปัจจุบันการทำวิจัยทางด้านนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ยังมีลักษณะที่หลากหลาย และบ่อยครั้งที่ผู้วิจัยไม่มีความชัดเจนในระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเท่าที่ควร ทำให้การออกแบบวิธีการดำเนินการวิจัย การวางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูลมีความคลาดเคลื่อนซึ่งส่งผลให้ผลการวิจัยที่ได้ขาดความเที่ยงตรง อีกทั้งเป็นการยากที่ผู้ที่ไม่มีความรู้ทางด้านนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์จะทำความเข้าใจในกระบวนการวิจัย เนื่องจากการออกแบบวิธีการดำเนินการวิจัยไม่เป็นไปตาม

ระเบียบวิธีวิจัยที่เป็นสากล ในบทความนี้จึงนำเสนอความรู้เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์ และดนตรีคีตศิลป์ ซึ่งประกอบด้วย พื้นฐานและลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ แบบแผนการวิจัยเชิงคุณภาพ และเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถนำไปประกอบการทำวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ได้อย่างถูกต้องตามระเบียบวิธีวิจัยต่อไป

2. พื้นฐานและลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์

การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่าเป็นวิธีการดำเนินการวิจัยที่ไม่เน้นการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลเป็นตัวเลข เมื่อกล่าวถึงการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ เรามักจะนึกถึงการวิจัยที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นการบรรยายหรือพรรณนาเป็นความเรียงเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งอย่างละเอียด โดยในบทความนี้จะขอกกล่าวถึงพื้นฐาน ลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยทางดนตรีนาฏศิลป์โดยสังเขป ดังหัวข้อต่อไปนี้

2.1 พื้นฐานของการวิจัยเชิงคุณภาพ “การวิจัยเชิงคุณภาพ” เป็นคำที่ใช้เรียกรววิธีการค้นหาความรู้ความจริงของปรากฏการณ์ เหตุการณ์ เรื่องราว ตัวบุคคล หรือลักษณะตามธรรมชาติของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่สามารถที่จะใช้ตัวเลขหรือวิธีการทางสถิติมาทำการอธิบายได้อย่างชัดเจน การวิจัยเชิงคุณภาพนั้นเป็นวิธีการค้นหาความรู้ความจริงที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อแบบปรากฏการณ์นิยม ที่ให้ความสำคัญกับข้อมูลด้านความรู้สึก โลกทัศน์ ความหมาย และวัฒนธรรม เน้นการเข้าไปศึกษาข้อมูลหรือปรากฏการณ์โดยตรงตามธรรมชาติที่เป็นอยู่ (สุรางค์ จันทวานิช, 2557, น. 7) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาทำความเข้าใจสิ่งนั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง เฉพาะเจาะจง ไม่มุ่งเน้นการสร้างความเป็นสากลหรือการมีนัยทั่วไป (Generalization) ของสิ่งที่ค้นพบ หากจะกล่าวในมุมด้านมนุษยศาสตร์ สามารถกล่าวได้ว่า การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นวิธีการศึกษารายละเอียดเชิงลึกเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ เพื่อทำความเข้าใจในพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ที่แสดงออกมาอยู่เป็นประจำอย่างเป็นปกติและเป็นธรรมชาติ

การเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพมักใช้การสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) การมีส่วนร่วม (Participant) เป็นหลัก ด้วยเหตุนี้คำว่า “การวิจัยเชิงคุณภาพ” จึงมีความหมายครอบคลุมรวมไปถึงวิธีการวิจัยแบบต่าง ๆ เช่น การวิจัยภาคสนาม (Field Research) การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Study) การวิจัยทางมานุษยวิทยา (Anthropological Research) การวิจัยเชิงธรรมชาติ (Naturalistic Research) การศึกษารายกรณี (Case Study) เป็นต้น (รัตนะ บัวสนธ์, 2556, น. 8)

ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ เป็นการมุ่งศึกษาปรากฏการณ์ใด ๆ ภายใต้งैอนไขสภาพแวดล้อมหรือบริบทที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปรากฏการณ์นั้นอย่างลึกซึ้งแท้จริง โดยมุ่งเน้นหาคำตอบของปรากฏการณ์ในทำนองที่ว่า ปรากฏการณ์นั้นมีลักษณะอย่างไร เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจะทำการเก็บข้อมูลจากหลาย ๆ ด้าน นำมารวมรวมเข้าด้วยกัน แล้วทำการพรรณนาหรือบรรยายข้อมูลที่ได้มาโดยละเอียดในแต่ละด้าน จากนั้นจึงทำการสรุปอุปนัยโดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชื่อมโยงปรากฏการณ์กับลักษณะบางอย่างที่ค้นพบต่อไป โดยในปัจจุบันมีการนำระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพไปใช้อย่างกว้างขวางในหลากหลายสาขา เช่น การศึกษา การบริหาร การเมืองการปกครอง การบัญชี การแพทย์ จิตวิทยา เป็นต้น เพื่อศึกษารายละเอียดและทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างลึกซึ้งรอบด้านมากยิ่งขึ้น

2.2 พื้นฐานการวิจัยนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ การวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ เป็นวิธีการศึกษาค้นหาคำตอบทางด้านมนุษยศาสตร์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและสร้างองค์ความรู้ทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ ซึ่งมีรูปแบบการวิจัยที่หลากหลายสามารถจำแนกได้หลายประเภท ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่นำมาใช้ในการจำแนก โดยในที่นี้จะจำแนกรูปแบบการวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ ออกเป็น 2 ประเภท ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่สามารถพบได้โดยทั่วไป ดังนี้

2.2.1 การวิจัยพื้นฐานหรือการวิจัยเพื่อจัดการองค์ความรู้ เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาปรากฏการณ์ แนวคิด เทคนิควิธีต่าง ๆ ทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ วัตถุประสงค์ของการวิจัยประเภทนี้ คือ เพื่อศึกษาสิ่งที่เกี่ยวข้องกับนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ที่ปรากฏในปัจจุบันหรือในอดีตที่ผ่านมา เพื่อรวบรวมเป็นองค์ความรู้ทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ ตัวอย่างเช่น

จตุติกา โกศลหมมณี (2556, น. 5-11) ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบและแนวความคิดในการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยของ นราพงษ์ จรัสศรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัย และแนวความคิดในการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยของนราพงษ์ จรัสศรี ทำการศึกษาเอกสารและผลงานของนราพงษ์ จรัสศรี ทำการสังเกต และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ

โยธิน พลเขต (2560, น. 263-278) ศึกษาวิจัยเรื่อง ศิลปะการเป่าแคนประกอบลำทางสั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศิลปะการเป่าแคนประกอบลำทางสั้นและศึกษาแนวทางการอนุรักษ์สืบทอดศิลปะการเป่าแคน ทำการเก็บรวบรวมด้วยวิธีการสังเกต และสัมภาษณ์จากผู้รู้ ศิลปินหมอแคน และผู้ที่เกี่ยวข้อง

ธานี แสงอรุณ และวีระ พันธุ์เสื่อ (2560, น. 309-324) ศึกษาวิจัยเรื่อง การสืบทอดปีพาทย์ในอำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ศึกษาสภาพปัจจุบัน บทบาทของวงปีพาทย์ และกระบวนการสืบทอดของวงปีพาทย์ในอำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

จากตัวอย่างที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า งานวิจัยประเภทนี้มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ แนวคิด เทคนิควิธีต่าง ๆ ทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ จากแหล่งข้อมูลตามบริบทที่ผู้วิจัยสนใจ ซึ่งผลจากการศึกษาจะทำให้ได้องค์ความรู้ทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ที่สามารถนำไปใช้ต่อยอดได้ต่อไป

2.2.2 การวิจัยสร้างสรรค์ เป็นการวิจัยเพื่อสร้างสรรค์การแสดง เทคนิค แนวคิดใหม่ที่เกิดจากการต่อยอดจากองค์ความรู้เดิม เพื่อให้เกิดเป็นสิ่งใหม่หรือมีความร่วมสมัย ตัวอย่างเช่น

เฉลิมชัย ภิรมย์รักษ์ (2562, น. 1-7) ศึกษาวิจัยเรื่อง การขึ้นลอยในการแสดงโขน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อออกแบบสร้างสรรค์การขึ้นลอยในการแสดงโขน โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารงานวิจัย การสัมภาษณ์ ทดลองออกแบบสร้างสรรค์ และทำการประเมินผลการออกแบบสร้างสรรค์

ธนกร สุวรรณอำภา (2561, น. 1-5) ศึกษาวิจัยเรื่อง การผสมผสานนาฏยจารีตระหว่างนาฏศิลป์ไทยและกระบี่กระบอง ชุดพระลักษมณ์ตัดศอสีดา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์การแสดง การผสมผสานนาฏยจารีตระหว่าง นาฏศิลป์ไทยและกระบี่กระบอง ชุด พระลักษมณ์ตัดศอสีดา โดยนำทฤษฎีในการประกอบสร้างแนวคิดและทฤษฎี การผสมผสาน นำมาสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นการแสดงที่แปลกใหม่ ภายใต้สุนทรียภาพทางการแสดง นาฏยจารีตของนาฏศิลป์ไทยโขนพระ

นิติพงษ์ ทับทิมหิน (2561, น. 1-6) ศึกษาวิจัยเรื่อง ลงสรงพระคิเว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการรำลงสรงในการแสดง โขน ละคร ของกรมศิลปากร และนำมาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ การแสดงชุด “ลงสรงพระคิเว” โดยใช้หลักการและแนวทางการประดิษฐ์ท่ารำจากบรมครูทางด้านนาฏศิลป์ไทย และประสบการณ์ของผู้สร้างสรรค์

จากตัวอย่างที่กล่าวมาจะเห็นว่า งานวิจัยประเภทนี้จะต่อยอดองค์ความรู้เดิม โดยนำไปสร้างสรรค์เป็นผลงานการแสดง แนวคิด เทคนิควิธีใหม่ ๆ ทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ ซึ่งจะได้เป็นนวัตกรรมที่เป็นองค์ความรู้หรือผลงานการแสดงใหม่

จากลักษณะของการวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ทั้งสองประเภทและตามตัวอย่างที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าข้อมูลที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ ส่วนใหญ่มักจะเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และศึกษาเอกสารหลักฐาน เป็นข้อมูลที่อยู่ในรูปแบบของความเรียงที่ใช้บรรยายรายละเอียดของข้อมูล เช่น ประวัติ แนวคิด เทคนิควิธีการ รูปแบบการแสดง เป็นต้น ดังนั้นในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ซึ่งต้องอาศัยเทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพค่อนข้างมาก ผู้วิจัยจึงควรศึกษารูปแบบและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพที่เหมาะสมกับงานวิจัยของตนเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งนำไปสู่ผลการวิจัยที่น่าเชื่อถือและทำให้งานวิจัยมีคุณภาพ สำหรับรูปแบบและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพนั้นได้นำเสนอไว้ในลำดับหัวข้อต่อไป

3. แบบแผนการวิจัย

แบบแผนการวิจัย คือ รูปแบบการดำเนินการวิจัยเพื่อให้ได้คำตอบของคำถามการวิจัย สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น แบบแผนการวิจัยสามารถยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์จริงเมื่อนักวิจัยลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล แบบแผนการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นจะไม่มีลักษณะที่ตายตัวหรือยึดตามทฤษฎี สมมติฐานที่กำหนดไว้ล่วงหน้า (รัตนะ บัวสนธิ์, 2556, น. 42) เพียงแต่การออกแบบการวิจัยเชิงคุณภาพนักวิจัยจะออกแบบไว้เพื่อเป็นแนวทางใช้กำกับมิให้หลงในประเด็นการวิจัย หรือหลงลืมในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในประเด็นที่สำคัญ ในปัจจุบันแบบแผนการวิจัยเชิงคุณภาพมีการพัฒนาปรับปรุงหลากหลายรูปแบบมากขึ้น ในบทความนี้จะกล่าวถึงแบบแผนการวิจัยที่ปรากฏในงานวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ โดยทั่วไป ดังนี้

3.1 การศึกษารายกรณี (Case Study) เป็นแบบแผนการวิจัยที่มุ่งเน้นศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับเหตุการณ์ บุคคลหรือสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะบรรยายสิ่งที่ทำการศึกษาอย่างละเอียดและลุ่มลึก เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งทุกแง่มุม เช่น การศึกษารูปแบบการแสดงลิเกของคณะศรธรรม น้ำเพชร เป็นต้น แบบแผนการศึกษารายกรณีนี้อาจเป็นการศึกษาเบื้องต้นของกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยตั้งเป้าหมายไว้เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลุ่มลึกรอบด้าน หรืออาจเป็นการศึกษานำร่องเพื่อทำความเข้าใจกรณีใดกรณีหนึ่งก่อนที่จะขยายขอบเขตไปสู่การศึกษาหลาย ๆ กรณีอื่นที่เกี่ยวข้องต่อไป (Stake, 2005, p. 444) โดยแบบแผนการศึกษารายกรณีสามารถเขียนเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

กรณี (Case)	การสังเกต (Observe)
C1	O1

ภาพที่ 1 แบบแผนการศึกษารายกรณี (ฉันทนิรันดร์ ปอศิริ, ประเทศไทย, 2563)

แบบแผนการศึกษารายกรณีนี้สามารถดำเนินการวิจัยได้ง่าย เนื่องจากทำการศึกษาเพียงกรณีเดียว แต่มีจุดอ่อนด้านความเที่ยงตรงภายนอก เนื่องจากไม่สามารถสรุปอ้างอิงไปยังกรณีอื่น ๆ ได้ (ไพศาล วรคำ, 2558, น. 69) หรือที่เรียกว่าไม่มีความเป็นนัยทั่วไป (Generalization)

3.2 การศึกษาพหุกรณี (Multi-case Studies) เป็นแบบแผนการวิจัยที่ทำการศึกษาเหตุการณ์ บุคคล หรือกลุ่มคนตั้งแต่ 2 กรณีขึ้นไป (มากกว่า 1 กรณี) แบบแผนการศึกษารายกรณีนี้เริ่มจากการศึกษารายกรณีใดกรณีหนึ่งก่อนแล้วจึงศึกษากรณีต่อไป หรืออาจทำการศึกษาพร้อม ๆ กันไปก็ได้ ภายใต้เงื่อนไขว่ากรณีที่ทำการศึกษาจะต้องไม่มีความแตกต่างกันของบริบทพื้นที่ เช่น การศึกษารูปแบบการแสดงลิเก

ของคณะลิเกศรราม น้ำเพชร และคณะลิเกเมืองอ่างทอง ซึ่งอยู่ภาคกลางเหมือนกัน เป็นต้น แบบแผนการศึกษาพหุกรณีนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเหมือนและความต่างระหว่างกรณีที่ทำการศึกษา ข้อค้นพบจากแบบแผนการวิจัยสามารถนำไปสู่การสร้างทฤษฎีพื้นที่ (Ground Theory) เพื่อให้ได้ความรู้ที่มีลักษณะนำไปสรุปอ้างอิงความเป็นนัยทั่วไป (Generalization) ได้มากยิ่งขึ้นกว่าการศึกษารายกรณี โดยแบบแผนการศึกษาพหุกรณีสามารถเขียนเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

กรณี (Case)	การสังเกต (Observe)
C1	O1
C2	

ภาพที่ 2 แบบแผนการศึกษาพหุกรณี (ณัฐนิรันดร์ ปอศิริ, ประเทศไทย, 2563)

แบบแผนการศึกษาพหุกรณีนี้มีข้อดีที่เป็นข้อค้นพบซึ่งได้จากการวิจัย สามารถนำไปสู่การสร้างทฤษฎีพื้นที่ (Ground Theory) ได้ แต่มีความยุ่งยากในการเก็บข้อมูลและต้องทำการวิเคราะห์ข้อมูลปริมาณมาก ดังนั้น ผู้วิจัยควรต้องวางแผนการลงพื้นที่เก็บข้อมูลและกำหนดประเด็นการเก็บข้อมูลให้ชัดเจนรอบคอบก่อนทำการลงพื้นที่จริง

3.3 การศึกษาพหุกรณีและพหุพื้นที่ (Multi-case and Multi-site Studies) เป็นแบบแผนการวิจัยที่ศึกษาในหลายกรณี โดยแต่ละกรณีมีความแตกต่างกันของบริบทพื้นที่ แบบแผนการวิจัยประเภทนี้ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อให้ผลการศึกษามีความเที่ยงตรงภายนอกมากขึ้น หรือสามารถสรุปอ้างอิงไปยังกลุ่มประชากรอื่นได้ดียิ่งขึ้น ลักษณะแบบแผนการวิจัยประเภทนี้จะทำการศึกษาเหตุการณ์หรือบุคคลที่มากกว่า 2 กรณีขึ้นไป คล้ายแบบแผนการศึกษาพหุกรณี (Multi-case Studies) แต่การศึกษาประเภทนี้ ต่างจากการศึกษาพหุกรณี ตรงที่บริบทพื้นที่ในแต่ละกรณีมีความแตกต่างกัน ดังตัวอย่าง การศึกษารูปแบบการแสดงลิเกของคณะศรราม น้ำเพชร ซึ่งอยู่ภาคกลาง และลิเกป่าคณะรวมศิลป์ซึ่งอยู่ภาคใต้ เป็นต้น โดยวัตถุประสงค์ของแบบแผนการวิจัยประเภทนี้คือ เพื่อต้องการศึกษาความเหมือนและความแตกต่างของแต่ละกรณีที่มีบริบทพื้นที่แตกต่างกัน ซึ่งจะช่วยให้ได้ข้อค้นพบเชิงทฤษฎีและมีความเป็นนัยทั่วไปสูง ลักษณะแบบแผนการวิจัยประเภทนี้บางครั้งอาจเรียกว่า การศึกษาเฉพาะกรณีในหลายพื้นที่ (Multi-site Case Studies) (บุญเรียง ขจรศิลป์, 2533, น. 144-153) หรือการศึกษาพหุพื้นที่ (Multi-site Studies) (รัตนะ บัวสนธุ์, 2556, น. 49) โดยแบบแผนการศึกษาพหุกรณีและพหุพื้นที่ สามารถเขียนเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

กรณี (Case)	พื้นที่ (Site)	การสังเกต (Observe)
C1	S1	O1
C2	S2	

ภาพที่ 3 แบบแผนการศึกษาทหุกรณีและทหุพื้นที่ (ณัฐนิรันดร์ ปอศิริ, ประเทศไทย, 2563)

แบบแผนการศึกษาทหุกรณีและทหุพื้นที่นี้ จะทำให้ได้ข้อค้นพบที่สามารถสรุปอ้างอิงไปยังกรณีอื่นได้ มีความเป็นนัยทั่วไปสูง และได้ข้อค้นพบเชิงทหุขงฎี แต่มีความซับซ้อนในการเก็บข้อมูลและต้องทำการวิเคราะห์ข้อมูลปริมาณมาก ดังนั้น ผู้วิจัยควรต้องวางแผนการลงพื้นที่เก็บข้อมูลและกำหนดประเด็นการเก็บข้อมูลให้ชัดเจน รอบคอบก่อนทำการลงพื้นที่จริง

จากแบบแผนการวิจัยที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าแบบแผนการวิจัยแต่ละประเภทมีข้อดีและข้อจำกัดแตกต่างกัน ดังนั้นในการเลือกแบบแผนการวิจัยแต่ละประเภทผู้วิจัยจึงควรพิจารณาเลือกแบบแผนการวิจัยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ความพร้อมของแหล่งข้อมูลและตัวนักวิจัยเอง การเลือกแบบแผนการวิจัยที่เหมาะสมกับสิ่งที่ต้องการจะศึกษา จะทำให้ได้มาซึ่งคำตอบที่ถูกต้องและมีความเที่ยงตรงภายในซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุดในการทำวิจัย

4. เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น มีรายละเอียดในการดำเนินงานค่อนข้างมาก เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพมุ่งศึกษาและทำความเข้าใจในเหตุการณ์ บุคคล สังคมอย่างละเอียด ลุ่มลึก จึงจำเป็นจะต้องเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากหลายแหล่งข้อมูล โดยในบทความนี้ได้นำเสนอหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเก็บรวบรวมข้อมูลทางการวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ไว้ ดังนี้

4.1 การกำหนดประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นส่วนที่สำคัญอย่างยิ่งในการเริ่มต้นวางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยควรกำหนดประเด็นการเก็บรวบรวมข้อมูลให้ชัดเจน เพื่อให้สามารถเลือกวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ต้องการมากที่สุด และสามารถดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด การกำหนดประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยนั้น ควรมาจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทหุขงฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วจึงทำการสรุปประเด็นที่ต้องการเก็บข้อมูลในการวิจัยดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 1 ผู้วิจัยต้องการศึกษารูปแบบการแสดงลิเกของคณะลิเกเมืองอ่างทอง ผู้วิจัยจึงศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

มณี เทพาชมภู (2553, น. 161) กล่าวว่า องค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาที่ปรากฏในการแสดงลิเกมี 5 ด้าน ได้แก่ ด้านภาษา ด้านนาฏศิลป์ ด้านเพลงและดนตรี ด้านการแต่งกาย แต่งหน้า และด้านเวที ฉาก แสง สี เสียง

สุขสันติ แวงวรรณ (2557, น. 31-41) กล่าวว่า องค์ประกอบในการแสดงลิเกประกอบด้วย 1) ด้านการทางภาษา 2) ด้านนาฏศิลป์การรำ 3) ด้านเพลงและดนตรี 4) ด้านการแต่งกายและแต่งหน้า และ 5) ด้านเวที ฉาก แสงและเสียง

กรวิภา เลาศรีรัตนชัย, นิวัฒน์ สุขประเสริฐ และชัญญ์ วรรณะลี (2562, น. 101) กล่าวว่า องค์ประกอบที่ใช้ในการแสดงลิเกถูกบทยประกอบด้วย เนื้อเรื่อง ตัวบท เครื่องดนตรี เพลง สถานที่ เวที ฉาก อุปกรณ์ประกอบ เครื่องแต่งกาย ผู้แสดง และกระบวนการทำรำ

ซึ่งจากผลการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า นักวิชาการและผลการวิจัย ได้นำเสนอองค์ประกอบในการแสดงลิเกซึ่งมีความสอดคล้องกัน ผู้วิจัยจึงกำหนดประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ 5 ประเด็น ประกอบด้วย 1) ด้านการทางภาษา 2) ด้านนาฏศิลป์การรำ 3) ด้านเพลงและดนตรี 4) ด้านการแต่งกายและแต่งหน้า และ 5) ด้านเวที ฉาก แสงและเสียง

เมื่อผู้วิจัยกำหนดประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ชัดเจนแล้ว ดังตัวอย่างข้างต้น จึงกำหนดวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สอดคล้องกับแต่ละประเด็น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความชัดเจน น่าเชื่อถือ และมีรายละเอียดที่สามารถตอบคำถามการวิจัยของผู้วิจัยได้อย่างถูกต้องที่สุด อย่างไรก็ตามในการวิจัยเชิงคุณภาพมีความเป็นไปได้ว่าเมื่อผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลแล้ว อาจพบว่ามีประเด็นอื่นที่มีความสำคัญหรือน่าสนใจเพิ่มเติมขึ้นมาจากที่ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นไว้ก่อนการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล เช่น ผู้วิจัยได้กำหนดองค์ประกอบในการแสดงลิเกไว้ 5 องค์ประกอบตามตัวอย่างข้างต้น แต่เมื่อลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล ผู้วิจัยพบว่ามียุคประกอบด้านการตลาดเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยและเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญ ผู้วิจัยจึงเพิ่มองค์ประกอบในการศึกษาเป็น 6 องค์ประกอบ เป็นต้น หากเกิดกรณีเช่นนี้ขึ้น ผู้วิจัยสามารถปรับปรุงประเด็นเนื้อหาในการวิจัยหรืออาจนำเสนอเป็นข้อค้นพบใหม่ก็ได้ เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพมีความยืดหยุ่นในเนื้อหาที่ศึกษา ไม่มีรูปแบบที่ตายตัวหรือยึดติดทฤษฎีที่กำหนดไว้มากนัก ดังที่ได้กล่าวไว้ก่อนหน้านี้แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพทางด้านนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ ที่เน้นการศึกษาเกี่ยวกับบุคคลหรือวัฒนธรรมซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวค่อนข้างสูง จึงมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดกรณีดังที่กล่าวมา

สำหรับเทคนิคการเก็บข้อมูลทางการวิจัยเชิงคุณภาพทางด้านนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ ผู้เขียนสรุปรายละเอียดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสังเขปและนำเสนอไว้ในลำดับถัดไป

4.2 การสังเกต (Observation) เป็นวิธีการศึกษาเหตุการณ์ บุคคล หรือสถานที่ที่นักวิจัยเชิงคุณภาพนิยมนำมาใช้ ข้อดีของการสังเกต คือ จะทำให้เห็นข้อมูลที่แท้จริงที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ การสังเกตสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

4.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยเข้าไปอยู่ร่วมในกิจกรรมนั้นด้วย ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งในปรากฏการณ์นั้น เช่น ผู้วิจัยเข้าไปทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยเข้าไปเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคณะลูกเสือที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา มีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในขณะที่เดียวกันก็สังเกตเก็บข้อมูลไปด้วย เป็นต้น การสังเกตประเภทนี้บางครั้งเรียกว่า การสังเกตภาคสนาม (Field Observation)

4.2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participation Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยไม่ได้เข้าไปอยู่ร่วมในกิจกรรมนั้นด้วย ผู้วิจัยเพียงแค่เฝ้าสังเกตอยู่ภายนอก เช่น ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตการแสดงของคณะลูกเสือที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา ในฐานะของคนดูที่ดูอยู่หน้าเวที เป็นต้น

การสังเกตในการทำวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์นั้น ผู้วิจัยควรมีการกำหนดประเด็นที่ต้องการสังเกตไว้ล่วงหน้า ควรทราบว่าการจะเห็นอะไรจากการลงพื้นที่ไปทำการสังเกตเพื่อให้มีเป้าหมายในการสังเกต เช่น ในการลงพื้นที่เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการแสดงของคณะลูกเสือหนึ่ง ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดประเด็นที่ต้องการทำการสังเกตไว้ ประกอบด้วย บทแสดงของตัวละครแต่ละตัว ลำดับการแสดง การจัดฉาก แสงไฟ ระบบเสียง อารมณ์ดนตรี ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งประเด็นที่ต้องการสังเกตดังกล่าวได้กล่าวไว้ในหัวข้อก่อนหน้านี้แล้ว และผู้วิจัยควรพิจารณาว่าการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบใดที่จะสามารถให้ข้อมูลได้ตามที่ต้องการ หรือการสังเกตเพียงอย่างเดียวจะทำให้ได้ข้อมูลเพียงพอตามที่ต้องการหรือไม่ หากไม่เพียงพอผู้วิจัยสามารถใช้การสังเกตทั้งสองประเภทพร้อมกันได้ หรืออาจใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีอื่นร่วมด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนตามที่ต้องการ

4.3 การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่นิยมใช้อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะการวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ข้อดีของการสัมภาษณ์ คือ มีความยืดหยุ่นสูง และสามารถทำให้ได้คำตอบที่ผู้วิจัยต้องการ เนื่องจากมีการพูดคุยสนทนากันโดยตรง จึงสามารถอธิบายทำความเข้าใจกันได้ง่ายในการสัมภาษณ์แต่ละครั้งจะเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ ดังนั้นผู้สัมภาษณ์จึงมีหน้าที่ที่ต้องสร้างบรรยากาศในการสัมภาษณ์เชิงบวกเพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ถูกสัมภาษณ์ จึงจะทำให้ได้ข้อมูลตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ การสัมภาษณ์สามารถจำแนกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท ดังนี้

4.3.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) หรือ การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้สัมภาษณ์ได้กำหนดประเด็นหรือข้อความในการสัมภาษณ์เอาไว้แล้ว รูปแบบและลำดับของการสัมภาษณ์จึงค่อนข้างแน่นอนตายตัว เนื่องจากมีประเด็น

สัมภาษณ์ไว้แล้วและเห็นแนวโน้มของคำตอบที่ผู้ถูกสัมภาษณ์จะตอบ ในบางครั้งผู้วิจัยสามารถส่งประเด็นการสัมภาษณ์ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้ทราบล่วงหน้าก่อนนัดหมายสัมภาษณ์จริง เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ทำความเข้าใจในประเด็นที่จะรับการสัมภาษณ์ก่อนก็ได้ ข้อดีของการสัมภาษณ์ประเภทนี้ คือ ทำให้ได้คำตอบที่ต้องการครบถ้วนทุกประเด็น ใช้เวลารวดเร็ว แต่มีข้อจำกัดที่ว่า การกำหนดประเด็นการสัมภาษณ์ที่ชัดเจนตายตัว บางครั้งคำตอบที่ได้ อาจไม่ใช่ข้อมูลจริงเท่าใดนัก เนื่องจากอาจมีการจัดเตรียมคำตอบไว้ล่วงหน้า

4.3.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-structure Interview) หรือ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบ การสัมภาษณ์ประเภทนี้จึงมีความยืดหยุ่นสูง เนื่องจากผู้ถูกสัมภาษณ์มีอิสระในการตอบ สามารถอธิบายความคิดของตนไปได้เรื่อย ๆ ดังนั้น ผู้สัมภาษณ์จึงควรมีทักษะในการจับประเด็นคำตอบเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบที่ต้องการ ผู้สัมภาษณ์สามารถกำหนดประเด็นไว้คร่าว ๆ ไม่เฉพาะเจาะจงมากนักหรือถามคำถามในภาพรวมแล้วจึงให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เป็นผู้เล่าเพิ่มเติมรายละเอียด ในลักษณะที่เป็นการพูดคุยกันไปเรื่อย ๆ โดยผู้สัมภาษณ์จะต้องจับประเด็นและคิดคำถามไปพร้อม ๆ กับการสนทนา เทคนิคการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างยังสามารถจำแนกเป็นลักษณะย่อย ๆ ได้ดังนี้

1) การสัมภาษณ์แบบปลายเปิด (Open-end Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ต้องการทราบความคิดเห็นของผู้ถูกสัมภาษณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแบบกว้าง ๆ โดยผู้สัมภาษณ์เริ่มต้นการสัมภาษณ์ด้วยการบอกรวบรวมประเด็นของตนเอง หลังจากนั้นจึงให้ผู้ถูกสัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นไปเรื่อย ๆ โดยอิสระ เช่น นักวิจัยต้องการทราบความคิดเห็นของหัวหน้าคณะลูกเสือที่มีต่อการแสดงลูกเสือในปัจจุบัน เป็นต้น

2) การสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์ในประเด็นที่ค่อนข้างเป็นส่วนตัวหรือเป็นเรื่องผู้รับการสัมภาษณ์มักไม่ค่อยอยากเปิดเผยให้คนอื่นทราบนัก ดังนั้น ผู้สัมภาษณ์จึงต้องสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้ถูกสัมภาษณ์ก่อน จากนั้นจึงอาศัยการฝังตัวอย่างใกล้ชิดเพื่อให้เกิดความไว้วางใจ และความสบายใจที่จะบอกข้อมูลที่ไม่ค่อยอยากเปิดเผยให้ผู้สัมภาษณ์ได้ทราบ การสัมภาษณ์ประเภทนี้ต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร ต้องค่อยเป็นค่อยไป และค่อย ๆ ซักถามอย่างมีจิตวิทยาเพื่อไม่ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เกิดความรู้สึกลำบากใจหรือไม่สบายใจที่จะให้ความร่วมมือ

3) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant Interview) เป็นการสัมภาษณ์บุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ถูกเลือกมาอย่างเฉพาะเจาะจง ซึ่งโดยทั่วไปมักเป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญอย่างลุ่มลึกในเรื่องที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา เช่น การสัมภาษณ์ศิลปินแห่งชาติในประเด็น “หลักการสร้างสรรค์การแสดงโขน” เป็นต้น การสัมภาษณ์ประเภทนี้มักถูกใช้ในการวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ค่อนข้างมาก เนื่องจากการวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์เป็นการวิจัยเฉพาะทาง ต้องอาศัยองค์ความรู้ หรือการให้คำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญในด้านนั้น ๆ โดยเฉพาะ อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปแล้วจะไม่ใช้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพียงคนเดียว แต่จะใช้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลายคนซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในระดับเดียวกัน

โดยอาศัยเทคนิคแบบก้อนหิมะ (Snowball Technique) จากขอคำแนะนำจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนหนึ่ง ให้แนะนำบุคคลที่เห็นว่าเป็นผู้รู้สามารถให้ข้อมูลเรื่องนั้นเป็นอย่างดี และแนะนำแบบนี้ไปเป็นทอด ๆ ต่อ ๆ ไป

4.4 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หลักฐานอื่น เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ เนื่องจากการวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ จะต้องเป็นการศึกษาที่มาจากพื้นฐานองค์ความรู้ วัฒนธรรมเดิม ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยพื้นฐานที่มุ่งศึกษาพื้นฐาน วัฒนธรรม องค์ความรู้เดิม หรือการวิจัยประยุกต์ที่เป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่โดยต่อยอดจากองค์ความรู้เดิม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องศึกษาพื้นฐานองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร หลักฐานอื่นประกอบด้วย ในบทความนี้ ได้นำเสนอเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หลักฐานอื่น ดังนี้

4.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หลักฐานที่เป็นวัตถุ เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่พบบ่อยในการวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ โดยทั่วไปจะจำแนกเอกสารเหล่านี้ตามที่มา ดังนี้

1) เอกสารหรือหลักฐานขั้นต้น คือ เอกสารหรือหลักฐานที่ใช้บันทึกข้อมูลโดยตรง หรือเรียกง่าย ๆ ว่าเป็นต้นฉบับ เช่น ศิลจารึก จดหมายเหตุ กฎหมาย ต้นฉบับบทประพันธ์ เป็นต้น เอกสารหรือหลักฐานประเภทนี้ถือเป็นข้อมูลตรงที่ได้รับการบันทึกในเหตุการณ์นั้น ๆ จึงมีความน่าเชื่อถือค่อนข้างสูง อย่างไรก็ตามในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหรือหลักฐานขั้นต้นนี้ ผู้วิจัยควรตรวจสอบแหล่งที่มา สถานที่ เวลาในการบันทึกข้อมูลของเอกสารหรือหลักฐานนั้นให้แน่ชัด โดยอาจใช้วิธีการสืบค้นข้อมูลจากเอกสารหรือหลักฐานอื่นที่ถูกบันทึกในช่วงเวลาเดียวกัน เพื่อตรวจสอบยืนยันว่าเอกสารหรือหลักฐานขั้นต้นนี้เป็นต้นฉบับจริง เอกสารประเภทนี้บางครั้งสามารถสืบค้นหรือเข้าถึงยาก เนื่องจากข้อจำกัดบางอย่าง

2) เอกสารหรือหลักฐานชั้นรอง คือ เอกสารหรือหลักฐานที่ไม่ใช่ต้นฉบับ ไม่ได้ถูกบันทึกโดยตรงในเหตุการณ์นั้น ๆ แต่เป็นเอกสารหรือหลักฐานที่ถูกสร้างขึ้นจากการรวบรวมข้อมูลมาอีกทอดหนึ่ง เช่น บทความ หนังสือ นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ บทละครที่ดัดแปลงมาจากเหตุการณ์จริง งานจิตรกรรมตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น เอกสารหรือหลักฐานประเภทนี้สามารถเข้าถึงได้ง่ายและสืบค้นได้โดยทั่วไป แต่ควรพิจารณาและทำการตรวจสอบเนื้อหาอย่างถี่ถ้วนก่อนนำมาใช้ เนื่องจากเอกสารหรือหลักฐานชั้นรองได้รับการสร้างขึ้นหลังจากเหตุการณ์นั้น ๆ ผ่านไปแล้ว อาจเกิดความคลาดเคลื่อนในการจดบันทึก และบางครั้งการตีความ สรุปความหรือทัศนคติของผู้สร้างเอกสารหรือหลักฐานนั้นมักจะส่งผลต่อการสร้างเอกสารหรือหลักฐานชั้นรองนี้ด้วย

4.4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากประวัติชีวิต (Life History) เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคคลหรือกลุ่มคนที่ยังมีชีวิตอยู่หรือเสียชีวิตไปแล้ว เพื่อศึกษาภูมิหลัง ปัจจัย ความคิดและบริบทต่าง ๆ เชื่อมโยงไปยังปัจจัยภายนอก เช่น การเก็บรวบรวมข้อมูลประวัติชีวิตของหวังเต๊ะ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง โดยศึกษาเกี่ยวกับภูมิหลัง ประวัติการแสดง วิธีการร้องการแสดง เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงนำมาเป็นแบบอย่างในการสร้างสรรค์งานแสดง เป็นต้น การศึกษาประวัติชีวิต แตกต่างจากการศึกษา

ชีวประวัติ (ประวัติที่ผู้อื่นเรียบเรียง) และอัตชีวประวัติ (ประวัติที่เจ้าของเป็นผู้เรียบเรียง) คือ เป็นการศึกษาเรื่องราวบางส่วนหรือตลอดชีวิตของบุคคลหรือกลุ่มคน เพื่อเชื่อมโยงไปยังปัจจัยที่มุ่งหวัง เช่น ปัจจัยทางวัฒนธรรม เป็นต้น โดยมุ่งอธิบายว่าทำไมเขาจึงคิดเช่นนั้น มีแรงจูงใจจากสิ่งใด อะไรทำให้ปฏิบัติเช่นนั้น ซึ่งจะทำให้ทราบถึงความเกี่ยวข้องและอิทธิพลของแต่ละปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

จากเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์ ดังที่ได้กล่าวมา สามารถสรุปจุดเด่น ข้อจำกัดและสถานการณ์ที่เหมาะสมของแต่วิธีได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 จุดเด่น ข้อจำกัดและสถานการณ์ที่เหมาะสมในแต่ละวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (ณัฐนิรันดร์ ปอศิริ, ประเทศไทย, 2563)

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	จุดเด่น	ข้อจำกัด	สถานการณ์ที่เหมาะสม
การสังเกตแบบมีส่วนร่วม	<ul style="list-style-type: none"> - ได้ข้อมูลและประสบการณ์ตรงของเหตุการณ์นั้นอย่างเป็นธรรมชาติ ทำให้เข้าใจเหตุการณ์นั้นได้ดียิ่งขึ้น - สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลพฤติกรรมที่ไม่สามารถแสดงออกด้วยคำพูดหรือการบอกเล่า 	<ul style="list-style-type: none"> - อาจเกิดข้อจำกัดในการยินยอมให้เข้าถึงกิจกรรมบางอย่าง และต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร - การเข้าไปมีส่วนร่วมของผู้สังเกต อาจเกิดความผูกพันและปฏิสัมพันธ์ซึ่งอาจส่งผลต่อความลำเอียงในการตีความ 	<p>ใช้ในกรณีที่ต้องการทราบรายละเอียดของเหตุการณ์นั้น ทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง เช่น ลำดับคิวการแสดง ขั้นตอนการแต่งหน้า วิธีการออกแบบการแสดงวิธีการฝึกซ้อม เป็นต้น</p>
การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม	<ul style="list-style-type: none"> - สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามปกติ และเป็นธรรมชาติ - ใช้เวลาไม่นานมากนัก 	<ul style="list-style-type: none"> - มีข้อจำกัดในการสังเกต อาจสังเกตได้เฉพาะเหตุการณ์เบื้องหน้า ไม่สามารถเข้าถึงรายละเอียดและเหตุการณ์เบื้องหลังได้ - ความตรงและความเที่ยงของข้อมูล ผู้สังเกตต่างกัน อาจตีความเหตุการณ์เดียวกันต่างกัน 	<p>ใช้ในกรณีที่ต้องการข้อมูลเบื้องต้นที่ไม่มีใครสังเกตเห็นหรือไม่ลงลึกในรายละเอียดการดำเนินงาน เช่น การถ่ายทอดอารมณ์ในการแสดง จำนวนนักแสดง รูปแบบการจัดเวทีการแสดง เป็นต้น</p>

ตารางที่ 1 จุดเด่น ข้อจำกัดและสถานการณ์ที่เหมาะสมในแต่ละวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (ณัฐนรินทร์ ปอศิริ, ประเทศไทย, 2563) (ต่อ)

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	จุดเด่น	ข้อจำกัด	สถานการณ์ที่เหมาะสม
การสัมภาษณ์ระดับลึก	- ได้ข้อมูลระดับลึก เกี่ยวกับ ถึงความรู้สึกนึกคิดที่แท้จริง ของผู้รับการสัมภาษณ์ ซึ่งมักจะเป็นประเด็น อ่อนไหวที่มีอิทธิพลต่อผู้รับ การสัมภาษณ์ค่อนข้างมาก	- ต้องใช้เวลาในการสร้าง ความสัมพันธ์และความ ไว้วางใจ ค่อนข้างมาก และ ต้องทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ เปิดใจ สบายใจที่จะให้ ข้อมูล - ผู้สัมภาษณ์ต้องมีเทคนิค ในการถามและใช้จิตวิทยา ในการชักถามค่อนข้างสูง	ใช้ในกรณีที่ต้องการทราบ ข้อมูลที่ไม่ค่อยได้รับการ เปิดเผยโดยทั่วไป มีลักษณะ คล้ายการล้วงความลับจาก คน ๆ หนึ่ง เช่น เทคนิค เฉพาะตัวในการแสดงลิเก เป็นต้น
การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล สำคัญ	- ได้ข้อมูลจากผู้ที่มีความรู้ เชี่ยวชาญอย่างแท้จริง เพราะถือว่าเป็นผู้รับการ สัมภาษณ์เป็นผู้ที่มีความ เชี่ยวชาญมากกว่าคนอื่น ๆ	- ผู้ให้ข้อมูลสำคัญนี้ไม่ สามารถเป็นตัวแทนของ การวิจัยทั้งหมดหรือเป็น ตัวแทนของชุมชนได้ เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความ เชี่ยวชาญเฉพาะมากกว่า คนอื่น ๆ	ใช้ในกรณีที่ต้องการข้อมูล ที่เฉพาะเจาะจงในประเด็น นั้น ๆ จากผู้เชี่ยวชาญ ด้านนั้นโดยเฉพาะ เช่น ศิลปินแห่งชาติสาขา การแสดง เป็นต้น
การสัมภาษณ์แบบ ปลายเปิด	- ได้ข้อมูลที่เป็นทัศนคติ ความรู้สึกนึกคิดเฉพาะ บุคคล - อาจได้ข้อมูลสำคัญที่ไม่ได้ คาดหวังไว้	- ใช้เวลาในการสนทนา ค่อนข้างมาก เนื่องจากต้อง เปิดโอกาสให้ผู้รับการ สัมภาษณ์พูดคุยอย่างอิสระ - ผู้สัมภาษณ์ต้องบันทึก รายละเอียดค่อนข้างมาก ต้องมีความรัดกุม มีความ สามารถในการจับประเด็น สาระสำคัญ	ใช้ในกรณีที่ต้องการทราบ ข้อมูลที่มีลักษณะเป็น ข้อเสนอแนะ แนวคิด ความคิดเห็น เช่น นักวิจัย ต้องการทราบความคิดเห็น ของหัวหน้าคณะลิเกที่มีต่อ การแสดงลิเกในปัจจุบัน เป็นต้น
การศึกษาเอกสารหรือ หลักฐานชั้นต้น	- มีความน่าเชื่อถือสูง	- มีข้อจำกัดในการเข้าถึง เนื่องจากมักเป็นเอกสาร สำคัญ หรือเอกสารที่สืบค้น ได้ยาก	ใช้ในกรณีที่ต้องการทราบ ข้อมูลในเหตุการณ์ที่แท้จริง ปราศจากการปรุงแต่งเพิ่มเติม เช่น การศึกษาจุดเริ่มต้น ของการแสดงลิเกใน ประเทศไทย เป็นต้น

ตารางที่ 1 จุดเด่น ข้อจำกัดและสถานการณ์ที่เหมาะสมในแต่ละวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (ณัฐนรินทร์ ปอศิริ, ประเทศไทย, 2563) (ต่อ)

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	จุดเด่น	ข้อจำกัด	สถานการณ์ที่เหมาะสม
การศึกษาเอกสารหรือหลักฐานชั้นรอง	- สามารถเข้าถึงได้ง่าย หลายช่องทาง	- มีความน่าเชื่อถือน้อยกว่า เอกสารหลักฐานชั้นต้น เนื่องจากอาจมีการถูกปรุงแต่งข้อมูลจากผู้เรียบเรียง จึงควรมีการตรวจสอบข้อมูลจากหลาย ๆ แหล่ง ข้อมูลประกอบกัน	ใช้ในกรณีที่ไม่สามารถเข้าถึงเอกสารหรือหลักฐานชั้นต้น หรือในกรณีที่ต้องการทราบมุมมองที่หลากหลายที่มีต่อเหตุการณ์เดียวกัน เช่น การแสดงลิเกที่สะท้อนลักษณะสังคมไทย เป็นต้น
การเก็บรวบรวมข้อมูลจากประวัติชีวิต	- ทราบถึงความเชื่อมโยงถึงบริบทด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม แบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลนั้น ๆ	- มีรายละเอียดค่อนข้างมาก - มีความซับซ้อนในการวิเคราะห์ความเชื่อมโยง	ใช้ในกรณีที่ต้องการทราบความเชื่อมโยงของกรณีศึกษาเพื่อนำไปต่อยอด เช่น การเก็บรวบรวมข้อมูลประวัติชีวิตของหวังเต๋อ ศิลปินแห่งชาติ เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยต่าง ๆ สำหรับนำมาเป็นแบบอย่างในการสร้างสรรค์งานแสดง เป็นต้น

จากจุดเด่นและข้อจำกัดของแต่ละวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่าแต่ละวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมีรายละเอียดและการดำเนินการที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงควรพิจารณาเลือกวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ต้องการ ซึ่งในปัจจุบันการเก็บรวบรวมข้อมูลมีความสะดวกมากขึ้น เนื่องจากมีอุปกรณ์ เทคโนโลยีที่สามารถนำมาใช้เป็นตัวช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทำให้ผู้วิจัยเกิดความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล และทำให้ได้รายละเอียดมากยิ่งขึ้น เช่น การใช้เครื่องมือบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์ การใช้วิดีโอคลิปในการบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่สังเกต ทำให้ผู้วิจัยสามารถย้อนกลับมาเก็บรวบรวมข้อมูลในจุดที่อาจข้ามไป และสามารถย้อนกลับไปบันทึกรายละเอียดได้มากยิ่งขึ้น เป็นต้น

5. บทสรุป

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญขั้นตอนหนึ่งของการดำเนินการวิจัย ดังนั้นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงต้องมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ประเด็นการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนการเขียนรายงานผลการวิจัย จากที่ได้นำเสนอมาแล้วจะเห็นได้ว่าวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์มีหลากหลายวิธี ซึ่งวิธีการดำเนินงานของแต่ละวิธีมีจุดเด่นและข้อจำกัดที่แตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การสัมภาษณ์ การศึกษาจากเอกสารหลักฐาน หรืออาจมีวิธีอื่นที่ไม่ได้กล่าวไว้ในบทความนี้ ผู้วิจัยจึงควรเลือกวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สอดคล้องกับข้อมูลที่ต้องการจะได้ โดยพิจารณาจากประเด็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่กำหนดไว้ และควรต้องพิจารณาข้อจำกัดด้านอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น ระยะเวลา งบประมาณ การเดินทาง กำลังคน เป็นต้น การใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีในแต่ละประเด็นก็เป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถทำได้ ซึ่งจะช่วยให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง สมบูรณ์ มีความน่าเชื่อถือ มากยิ่งขึ้น อีกทั้งงานวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์มีความเอกลักษณ์ค่อนข้างสูง ผู้อ่านที่ไม่เคยมีประสบการณ์ทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์อาจไม่เข้าใจวิธีการดำเนินการวิจัยเท่าที่ควร ดังนั้น การออกแบบการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัยที่เป็นสากลหรือเป็นที่เข้าใจโดยทั่วไป นอกจากจะทำให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือ ได้รับการยอมรับมากขึ้นแล้วยังทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจวิธีการดำเนินการวิจัยและที่มาของผลการวิจัยได้ดียิ่งขึ้นด้วย ซึ่งจะสามารถทำให้การวิจัยทางนาฏศิลป์และดนตรีคีตศิลป์เข้าถึงผู้สนใจทั่วไปได้มากยิ่งขึ้น

6. รายการอ้างอิง

- กรวิภา เลาศรีรัตนชัย, นิวัฒน์ สุขประเสริฐ, และชนัย วรรณะลี. (2562). การวิเคราะห์อัตลักษณ์นางเอก ใลกลูกบท. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา*. 13(1), 100-120. doi: 10.14456/bsru-husocj.2019.5
- จตุติกา โภศลเหมมณี. (2556). *รูปแบบและแนวคิดในการสร้างสรรคงานนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัย ของนราพงษ์ จรัสศรี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- เฉลิมชัย ภิรมย์รักษณ์. (2562). *การขึ้นลอยในการแสดงโขน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- ธนกร สุวรรณอำภา. (2561). *การผสมผสานนาฏยจารีตระหว่างนาฏศิลป์ไทยและกระบี่กระบอง ชุด พระลักษณ์ตัดคอคอสีดา* (รายงานการวิจัย). นครปฐม: สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- ธานี แสงอรุณ, และวีระ พันธุ์เสือ. (2560). การสืบทอดปี่พาทย์ในอำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี. *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ครั้งที่ 1* (หน้า 309-324). นครปฐม: สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- นิติพงษ์ ทับทิมหิน. (2561). *ลงทรงพระคิวง* (รายงานการวิจัย). นครปฐม: สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- บุญเรียง ขจรศิลป์. (2533). การวิจัยที่ใช้การศึกษาเฉพาะกรณีในหลายพื้นที่. *วารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์*, 7(2), 144-153.

- ไพศาล วรคำ. (2558). *การวิจัยทางการศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 7). มหาสารคาม: ตักสิลาการพิมพ์.
- มณี เทพาขมภู. (2553). *ลิเก: การอนุรักษ์และพัฒนาตามมิติทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง* (รายงานการวิจัย). สืบค้นเมื่อ 16 มกราคม 2563, จาก <http://research.culture.go.th/ebook/ct150/folder/assets/basic-html/page1.html>
- โยธิน พลเขต. (2560). ศิลปะการเป่าแคนประกอบลำทางสั้น. *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ ระดับชาติ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ครั้งที่ 1* (หน้า 263-278). นครปฐม: สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- รัตน์ะ บัวสนธิ์. (2556). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางการศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุขสันติ แวงวรรณ. (2557). *ผลงานสร้างสรรค์ ชุด ระบายตัวละครลานาฏดนตรี* (รายงานการวิจัย). อ่างทอง: วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2557). *วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 22). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Stake, R. E. (2005). Qualitative Case Studies. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Ed.), *Handbook of Qualitative Research* (3rd ed.) (pp. 443-466). California, USA: Sage.